

Slimību profilakses un
kontroles centrs

SMĒĶĒŠANAS IZPLATĪBA UN SEKAS LATVIJĀ 2017. GADĀ

Tematiskais ziņojums

6. izdevums
Rīga, 2018

Redaktori:

Iveta Gavare, Slimību profilakses un kontroles centra direktore

Jana Lepiksone, Slimību profilakses un kontroles centra Pētniecības un veselības statistikas departamenta direktore

Informāciju sagatavoja Slimību profilakses un kontroles centra Atkarības slimību riska analīzes nodaļas speciālisti:

Una Mārtiņšone, vecākā sabiedrības veselības analītiķe,

Aija Pelne, nodaļas vadītāja.

Pārpublicēšanas un citēšanas gadījumā atsauce uz „Slimību profilakses un kontroles centrs” obligāta.

© Slimību profilakses un kontroles centrs

Direktore I.Gavare

Duntes iela 22, K-5, Rīga, LV- 1005

Tālrunis 67501590

Fakss 67501591

E-pasts: info@spkc.gov.lv

ISBN 978-9934-514-51-7

SATURS

IEVADS.....	4
1. Smēķēšanas izplatība iedzīvotāju vidū.....	5
1.1. Smēķēšanas izplatība 15 - 74 gadus veco iedzīvotāju vidū	5
1.2. Iedzīvotāju attieksme pret tabakas izstrādājumiem un elektroniskajām cigaretēm Eiropas Savienībā un Latvijā	8
2. Ekonomiskie rādītāji	10
2.1. Tabakas izstrādājumu realizācija	10
2.2. Tabakas izstrādājumu ražošana, imports un eksports	11
2.3. Akcīzes nodokļa ieņēmumi.....	11
3. Smēķēšanas sekas un radītā ietekme uz veselību.....	13
3.2. Saslimstība un mirstība no ļaundabīgajiem audzējiem	13
3.3. Mirstība no sirds un asinsvadu slimībām.....	14
4. Likumdošana	16
Secinājumi	17
Literatūras Saraksts.....	18

IEVADS

Tabakas lietošana nemainīgi ir būtiskākais novēršamais veselības risks Eiropas Savienībā, kas izraisa ik gadu 700 000 iedzīvotāju nāvi. Ap 50% smēķētāju mirst pāragri, tādējādi zaudējot vidēji 14 savas dzīves gadus (Special Eurobarometer 458).

Pēc Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas jeb ESAO datiem, aptuveni 40% no kopējā slimību radītā sloga Latvijā ir saistīti ar uzvedības riskiem, visvairāk ar smēķēšanu (11,5%), otrajā vietā ierindojot alkohola lietošanu, (5,7%) tādējādi apliecinot, ka kaitīgie paradumi rada akūtu apdraudējumu iedzīvotāju veselībai un valsts izaugsmei, kaitīga dzīves stila izraisītu slimību un priekšlaicīgas iedzīvotāju nāves rezultātā (OECD, 2017).

Smēķējošo iedzīvotāju īpatsvars Latvijā 2017. gadā bija piektais augstākais Eiropas savienības dalībvalstu vidū - 32%. 2017. gadā augstāks īpatsvars bija vien Horvātijā (35%), Francijā (36%), Bulgārijā (36%) un Grieķijā (37%) (Special Eurobarometer 458). 2017. gadā Latvijā tika reģistrēts augstākais iedzīvotāju īpatsvars Eiropas Savienībā, kuri bija lietojuši vai pamēģinājuši lietot ūdenspīpi (38%) un elektronisko cigareti (20%), apliecinot, ka apdraudējumu iedzīvotāju veselībai rada ne tikai tabakas izstrādājumi.

Paralēli augstajam smēķējošo iedzīvotāju īpatsvaram, Latvijā 2017. gadā dzīvoja viens no augstākajiem iedzīvotāju īpatsvaram Eiropas Savienībā, kuri pēdējā gada laikā mēģinājuši atmet smēķēšanu – 23%. Taču kā liecina pētījumu dati, ļoti nelielai daļai iedzīvotāju daļai izdodas atmet (Special Eurobarometer 458).

Lai mazinātu smēķēšanas radīto seku ietekmi, Latvija un Eiropas Savienības dalībvalstis ir ieviesušas virkni pasākumus, tai skaitā ierobežojot izstrādājumu reklamēšanu un smēķēšanas aizliegšanu publiskās vietās. Viena no plašākajām un apjomīgākajām iniciatīvām Eiropas Savienībā tika īstenota 2016. gadā, kad stājās spēkā Tabakas Izstrādājumu Direktīva, nosakot prasības attiecībā uz tabakas izstrādājumu, elektronisko cigarešu, tinamās tabakas un citu izstrādājumu ražošanu, to noformējumiem un pārdošanu visās Eiropas Savienības dalībvalstīs. Tās mērķis ir veicināt iekšējā tirgus ilgtermiņa funkcionēšanu vienlaicīgi aizsargājot sabiedrības veselību no esošajiem un jauniešiem apdraudējumiem, ko rada dažādi tabaku vai nikotīnu saturoši izstrādājumi.

Gada laikā kopš Direktīvas prasību stāšanās spēkā, Latvijā turpināta normatīvo aktu pilnveidošana, tai skaitā nosakot akcīzes nodokļu likmju palielināšanu gan tabakas izstrādājumiem, gan karsējamai tabakai, kā arī virzot jaunas iniciatīvas ar mērķi labāk pasargāt iedzīvotājus no smēķēšanas kaitīgās ietekmes.

2017. gadā tika uzsākts darbs pie Eiropas Savienības fonda projekta „Kompleksi veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumi” īstenošanas, kas turpināsies turpmākos 4 gadus. Projekta ietvarā 2017. gadā tika uzsākta plaša slimību profilakses un sabiedrības veselības veicināšanas pasākumu īstenošana nacionālā un vietējā (pašvaldību) mērogā, tai skaitā īstenojot aktivitātes smēķēšanas izplatības mazināšanas nolūkā gan vietējā pašvaldību mērogā, gan nacionālā līmenī. Īstenoto pasākumu ietvarā iedzīvotājiem tiek nodrošināti dažādi izglītojoši un informatīvi pasākumi un aktivitātes, tai skaitā smēķēšanas izplatības mazināšanas un profilakses nolūkā.

Fondu apguves ietvarā 2017. gadā tika uzsākts pilotprojekts smēķēšanas atmešanai, kā ietvarā kopš 2018. gada marta un turpmākā gada laikā iedzīvotājiem valsts mērogā iespējams apmeklēt bezmaksas atbalsta grupu nodarbības smēķēšanas atmešanai, tādējādi nacionālā mērogā nodrošinot iedzīvotājiem iespēju bez maksas saņemt palīdzību smēķēšanas atmešanā.

1. SMĒĶĒŠANAS IZPLATĪBA IEDZĪVOTĀJU VIDŪ

2017. gadā publicēti vairāki pētījumi, kuros veikts Latvijas iedzīvotāju smēķēšanas izplatības un paradumu monitorings.

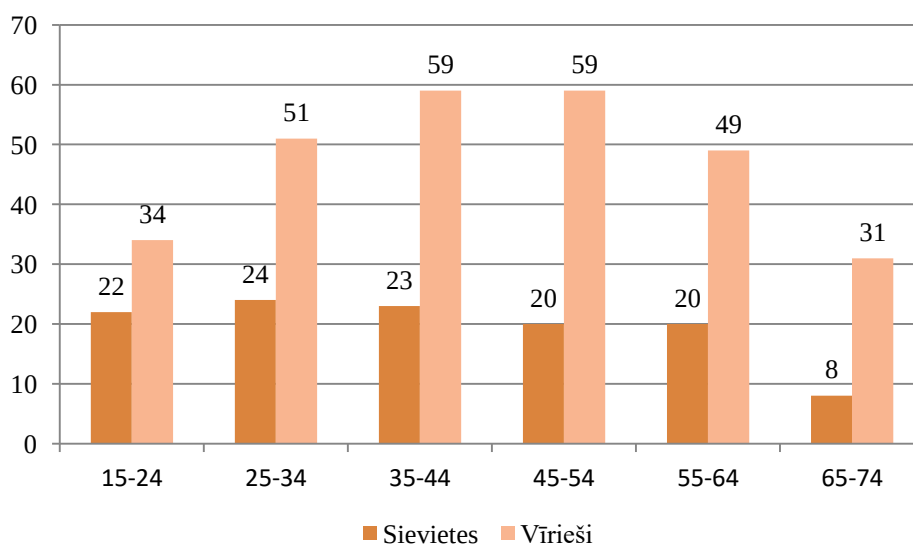
1.1. Smēķēšanas izplatība 15 - 74 gadus veco iedzīvotāju vidū

2017. gadā publicēti „Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums 2016” dati, kas analizē iedzīvotāju smēķēšanas paradumus. Atbilstoši pētījuma datiem, 2016. gadā Latvijā ikdienā smēķēja 48% vīriešu un 20% sieviešu vecuma grupā no 15 līdz 74 gadiem.

2016. gadā pirmoreiz pētījumā iekļauta vecuma grupa no 64 līdz 74 gadiem, tādējādi nodrošinot, ka tiek iegūta informācija arī par ekonomiski neaktīvajiem iedzīvotājiem.

Kā liecina pētījuma dati, vecuma grupā no 64 līdz 74 gadiem smēķēja trešā daļa vīriešu, bet tikai 8% sieviešu, kas ir ievērojami mazāk nekā citās vecuma grupās. Vīriešu vidū lielākais ikdienas smēķētāju īpatsvars ir vecuma grupā no 35 līdz 44 gadiem, bet sieviešu vidū tas ir vecuma grupā no 25 līdz 34 gadiem.

1. attēls. 2016. gadā ikdienā smēķējošo sieviešu un vīriešu īpatsvars, pa vecuma grupām, 2016. gadā, %

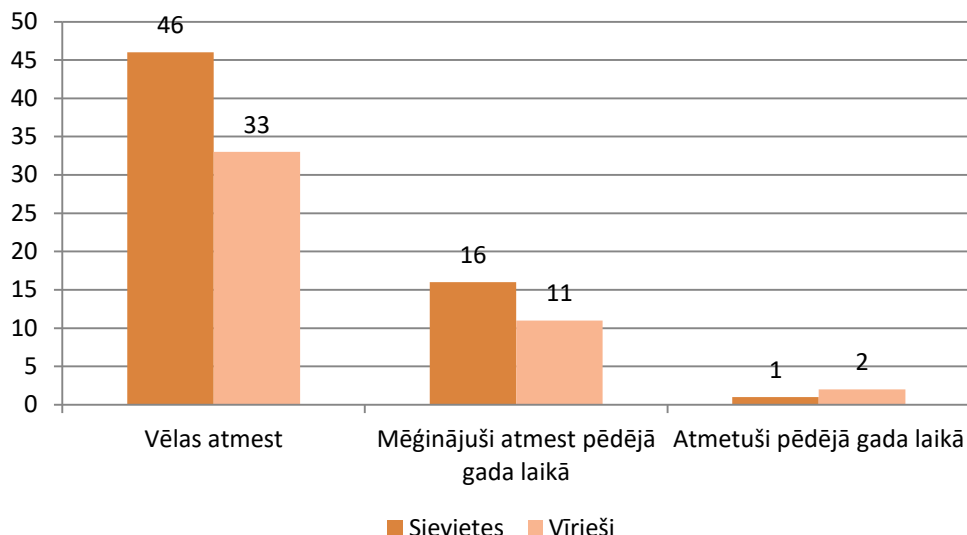

Avots: Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums 2016. Slimību profilakses un kontroles centrs, 2017

Lielākais smēķēšanas atmetēju īpatsvars vīriešu vidū bija vecuma grupā no 64 līdz 74 gadiem. Šajā vecuma grupā smēķēšanu pirms gada vai agrāk atmetuši bija 36% vīriešu, savukārt pēdējo 12 mēnešu laikā atmetēju īpatsvars vīriešu vidū ir stipri mazāks-2%. Smēķēšanu pēdējā gada laikā atmetis 1% sieviešu vecuma grupā no 15 līdz 74 gadiem.

Pēc sociālekonomiskā profila, tipisks ikdienā smēķējošs vīrietis ir krievu tautības vīrietis vecuma grupā no 35 līdz 54 gadiem, šķīries, ar vispārējo vidējo izglītību, kurš dzīvo lauku teritorijā. Tipiskas ikdienas smēķējošas sievietes sociālekonomiskajam profilam raksturīgu krievu tautības sievieti vecuma grupā no 25 līdz 44 gadiem, civillaulībā dzīvojoša, ar iegūtu pamatzglītību vai vispārējo vidējo izglītību, kura dzīvo pilsētā. Ikdienas smēķētāja sociālekonomiskajam profilam raksturīgi nemainīgs rādītājs – tie primāri ir iedzīvotāji ar zemu izglītības līmeni. Ikdienā smēķējošo iedzīvotāju īpatsvars ir tuvu divas reizes augstāks to iedzīvotāju vidū, kuri ir ieguvuši vispārējo vidējo izglītību, salīdzinot ar tiem, kuriem ir augstākā vai nepabeigta augstākā izglītība.

**2. attēls. Ikdienā smēķējošo (15 līdz 74 gadus veci) sieviešu un vīriešu īpatsvars, kuri vēlas atmest smēķēšanu, kuri mēģinājuši nopietni atmest smēķēšanu un kuri atmetuši pēdējo 12 mēnešu laikā
2016. gadā, %**

Avots: Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums 2016. Slimību profilakses un kontroles centrs, 2017

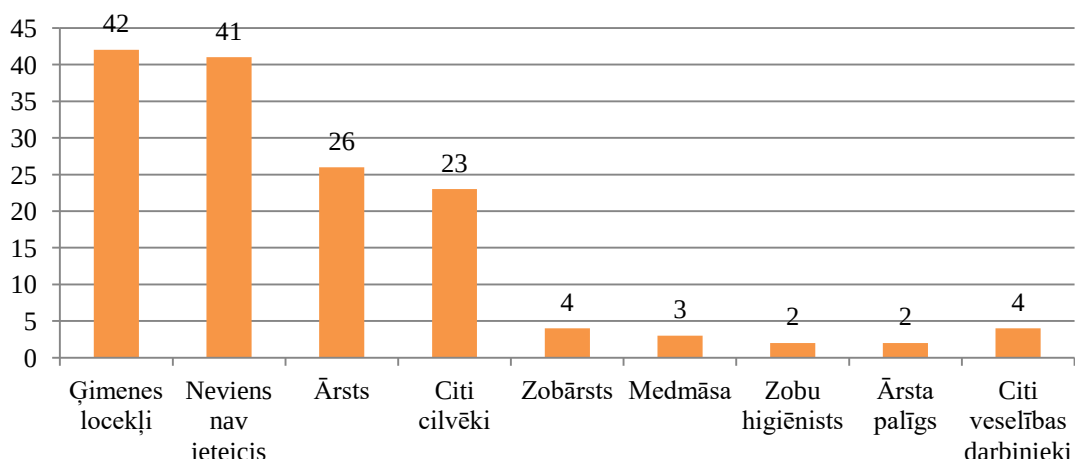
Novērojama uzskatāma pretruna - lai gan vairāk nekā trešā daļa ikdienā smēķējošo vīriešu un tuvu puse no ikdienā smēķējošām sievietēm vēlas atmest smēķēšanu, salīdzinoši neliela daļa ikdienas smēķētāju (kopā 13%) pēdējā gada laikā nopietni ir mēģinājuši atmest. Īpatsvaram ir tendence samazināties, samazinoties laika periodam, kopš pēdējā nopietnā smēķēšanas atmešanas mēģinājuma – pēdējā pusgada laikā 6%, bet pēdējā mēneša laikā 5% ikdienas smēķētāju ir mēģinājuši atmest smēķēšanu.

17% ikdienā smēķējošo 15 līdz 74 gadus veco iedzīvotāju prognozē, ka tuvāka gada laikā atmetīs smēķēšanu, taču absolūtais vairākums jeb 62% vēl nav nolēmuši vai atmetīs smēķēšanu.

Ekonomiskie iemesli 2016. gadā ir bijuši primārie motivatori, kādēļ iedzīvotāji visbiežāk atmetuši smēķēšanu. Minētā tendence, kad ekonomiskie iemesli ir primāri motivatori novērojama kopš 2014. gada pētījuma posma, kad pirmoreiz motivējošo faktoru skalā ekonomiskie iemesli apsteidza ar smēķētāju veselību saistītos atmešanas iemeslus.

Nemainīgi ģimenes locekļi ir tie, kuri smēķētājam visbiežāk iesaka atmest smēķēšanu (42%), taču gandrīz tik pat lielai daļai smēķētāju neviens neiesaka atmest smēķēšanu (41%). Pēdējā gada laikā 26% ikdienas smēķētāju atmest ieteicis ārsts, visbiežāk ģimenes ārsts (23%). Visretāk smēķēšanu atmest iesaka zobu higiēnists (2,3%), ārsta palīgs (2,4%), medmāsa (2,6%) un zobārsts (3,9%).

3. attēls. Ikdienas smēķētāji (15 līdz 74 gadus veci), kuriem pēdējā gada laikā kāds ir ieteicis atmet smēķēšanu, 2016. gadā, %

Avots: Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums 2016. Slimību profilakses un kontroles centrs, 2017

Pasīvā smēķēšana ir uzskatāms rādītājs, kas norāda, cik lielā mērā nesmēķētāji dažādās vidēs ir pasargāti no tabakas dūmu kaitīgas iedarbības, kā arī palīdz dinamiskā novērot vai un cik lielā mērā smēķēšanas ierobežojumi pasargā cilvēkus no kaitīgo dūmu ieelpošanas.

Saskaņā ar Latvijā spēkā esošo likumdošanu, smēķēt ir aizliegts tai skaitā publiskās ēkās un telpās, parkos, skvēros, kafejnīcās, restorānos (izņemot āra kafejnīcās), kā arī visās publiskās vietās personas klātbūtnē, ja persona pret to iebilst. Saskaņā ar likumdošanu smēķēt ir arī aizliegts darbavietās darba un koplietošanas telpās, izņemot telpas, kas speciāli ierādītas smēķēšanai.

Atbilstoši pētījuma datiem, 2016. gadā vairāk nekā puse jeb 51% 15 līdz 74 gadus veco iedzīvotāju 2016. gadā ziņoja, ka gandrīz nemaz savā darba vietā nav pakļauti pasīvai smēķēšanai. 1% aptaujāto norādījuši, ka pavada telpās, kurās smēķē vairāk nekā 5 stundas. 1-5 stundas piesmēķētā telpā pavada 2% aptaujāto, bet mazāk kā vienu stundu – 4% aptaujāto. Izteikts pasīvās smēķēšanas samazinājums darba vietās novērojams vīriešu vidū, kur to vīriešu īpatsvars, kuri darba vietās uzturas telpās, kur kāds smēķē vismaz vienu stundu, salīdzinot ar 2014. gadu ir ievērojami samazinājies. Vecuma grupā no 55 līdz 64 gadiem šis īpatsvars ir samazinājies no 20% līdz 8%, vecuma grupā no 45 līdz 54 gadiem īpatsvars samazinājies no 16% līdz 8%.

Lai gan smēķēšana nav aizliegta automašīnā, vien 5% aptaujāto ziņojuši, ka ģimenē neievēro smēķēšanas ierobežojumus un ir atļauts smēķēt arī citu cilvēku klātbūtnē. 10% ziņojuši, ka smēķē mašīnā, ja tajā neatrodas citi cilvēki, bet 26% ziņojuši, ka automašīnā viņu ģimenē nav atļauts smēķēt.

17% aptaujāto ziņojuši, ka mājās tiek smēķēts noteiktās telpās, bet 7% norādījuši, ka tiek smēķēts mājās arī citu cilvēku klātbūtnē.

Bez tradicionālo tabakas izstrādājumu smēķēšanas, iedzīvotāji smēķē arī citus nikotīnu saturošus izstrādājumus, taču šo izstrādājumu regulāra smēķēšanas izplatība ir neliela. Pēdējā gada laikā 2-50 reizes ūdenspīpi smēķējuši 7% aptaujāto, bet vairāk kā 50 reizes vien 0,1% aptaujāto. Lielākais smēķētāju īpatsvars ir vecuma grupās no 15 līdz 24 gadiem gan sieviešu, gan vīriešu vidū, apliecinot, ka ar ūdenspīpes smēķēšanu aizraujas gados jaunākā iedzīvotāju daļa. Līdzīga tendence novērojama arī attiecībā uz elektroniskās cigaretes smēķēšanu. Pēdējā gada laikā to 2 līdz 50 reizes smēķējuši 17% vīriešu vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem (kopā 7%) un 10% sievietes vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem (kopā 5%).

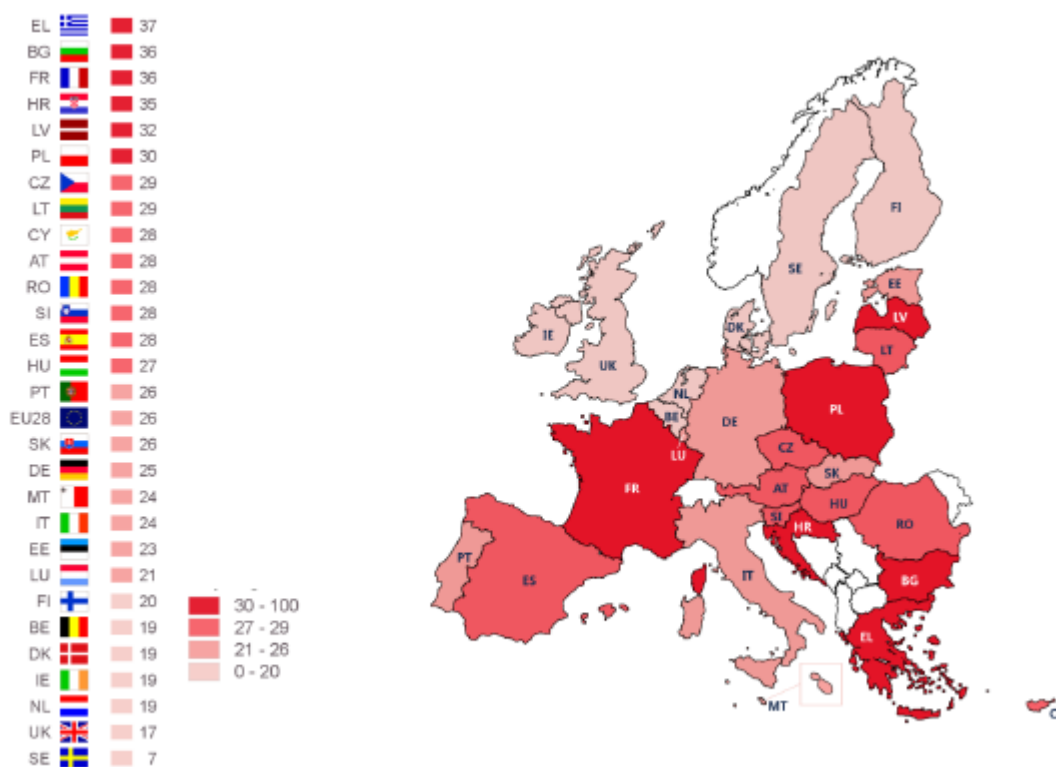
1.2. Iedzīvotāju attieksme pret tabakas izstrādājumiem un elektroniskajām cigaretēm Eiropas Savienībā un Latvijā

2017. gadā publicēts Eurobarometer pētījumu sērijas pētījums Nr.458 „Eiropiešu attieksme pret tabaku un elektroniskām cigaretēm” (Attitudes of Europeans towards tobacco and electronic cigarettes). Eiropas Komisijas pasūtītais pētījums, lai noskaidrotu Eiropas iedzīvotāju attieksmi attiecībā uz tabakas lietošanu saistītiem jautājumiem tiek veikts no 2003. gada. Iedzīvotāju aptauja tikusi veikta visās 28 Eiropas Savienības dalībvalstīs 2017. gada pavasarī.

Tabakas izstrādājumu lietošanas paradumi

Saskaņā ar aptaujas datiem, 2017. gadā ES smēķēja 26% iedzīvotāju vecuma grupā 15+. Latvijā smēķēja 32% iedzīvotāju, kas ir 5. augstākais smēķētāju īpatsvars ES dalībvalstu vidū.

4. attēls Iedzīvotāju (vecuma grupa 15+) īpatsvars, kuri pašreiz smēķē tabakas izstrādājumus, 2017. gadā, %

Avots: Special Eurobarometer 458. Attitudes of Europeans towards tobacco and electronic cigarettes.

Atbilstoši aptaujas datiem, iedzīvotāju smēķēšanas paradumi būtiski atšķiras Eiropas valstu vidū. Zemākais smēķētāju īpatsvars Eiropā bijis Zviedrijā (7%), šeit gan jāpiebilst, ka 23% respondenti lietojuši košļājamo tabaku. Otrs zemākais smēķētāju īpatsvars bijis Apvienotajā Karalistē (17%) un Nīderlandē (19%). Augstākais smēķētāju īpatsvars nemainīgi bijis Grieķijā – 37%. 42% nesmēķējošie iedzīvotāji Latvijā ziņojuši, ka vismaz vienu reizi ir pamēģinājuši kādu no smēķējošiem tabakas izstrādājumiem (cigaretes, cigāri, cigarillas, pīpe). Augstāks pamēģinātāju īpatsvars reģistrēts vienīgi Zviedrijā (65%).

Katru dienu vismaz vienu tabakas izstrādājumu smēķējuši 28% Latvijas iedzīvotāju, kas Latviju kopā ar Lietuvu un Poliju ierindo dalītā 5., 6., 7. vietā ES dalībvalstu vidū. Vidējais ikdienas smēķētāju īpatsvars ES dalībvalstīs 2017. gadā bija 24%. Latvijā smēķētājs ikdienā izsmēķē vidēji

11.5 cigaretes, kas ir otrs zemākais rādītājs ES dalībvalstu vidū. Vislielāko cigarešu skaitu dienā izsmēķē smēķētāji Kiprā (18.9%), Austrijā (18.4%) un Ungārijā (17.9%).

48% Eiropas iedzīvotāju visbiežāk izvēlās smēķēt cigaretes ar noteiktām produktam raksturīgām īpašībām. Atzīmējams, ka Latvijā, Lietuvā un Bulgārijā ievērojami lielāka daļa smēķētāju nekā citviet Eiropā izvēlās lietot tā saucamās slim jeb tievās cigaretes. 22 ES dalībvalstīs tās smēķē mazāk nekā 10% no smēķētājiem, Latvijā - 23%. Kā liecina aptaujas dati - 30% Latvijas smēķētāju šīs cigaretes šķiet pievilcīgas, kas ir ievērojami lielāks īpatsvars nekā citviet Eiropā. Salīdzinājumam, vien 8% Spānijā dzīvojošo un 6% Apvienotajā Karalistē dzīvojošo iedzīvotāju slim cigaretes šķiet pievilcīgas. Augstākais iedzīvotāju īpatsvars, kuri apgalvojuši, ka šīs cigaretes ir pievilcīgas 2017. gadā bija Beļģijā (42%) un Slovēnijā (41%).

Latvija ieņem pirmo vietu visu ES dalībvalstu vidū ar augstāko iedzīvotāju īpatsvaru, kuri ir pamēģinājuši vai lietojuši ūdenspīpi. Ūdenspīpi pamēģinājuši vai lietojuši 38% Latvijas iedzīvotāji, 32% Dānijā un Zviedrijā, bet vien 3% Īrijā. Attiecībā uz košļājamās un šņaucamās tabakas lietošanu raksturīga reģionāla tendence – to visbiežāk lietojuši vai pamēģinājuši iedzīvotāji Skandināvu valstīs, kā arī to kaimiņvalstīs – Zviedrijā, Dānijā, Somijā. Latvijā šos izstrādājumus pamēģinājuši vai lietojuši 9% aptaujāto iedzīvotāju.

Neskatoties uz plašiem smēķēšanas ierobežojumiem, daudzās ES dalībvalstīs pasīvā smēķēšanas publiskās vietās saglabājas augsta. Aptaujas dati liecina, ka 22% eiropiešu ziņojuši par smēķēšanu slēgtās izklaides vietās Latvijā, kur tiek tirgoti alkoholiskie dzērieni, savukārt 9% ziņojuši par smēķēšanu sabiedriskās ēdināšanas vietās.

Saskaņā ar aptaujas datiem, vidējais vecums, kad iedzīvotāji Eiropā atmet smēķēšanu ir 38.6 gadi, Latvijā visbiežāk tiek atmests agrāk – 36.1 gadu vecumā. Visagrāk smēķēšanu atmet Igaunijas iedzīvotāji (33.8 gadu vecumā), bet visvēlāk Bulgārijā (43.2 gadu vecumā).

15% ES dalībvalstu iedzīvotāju bija pamēģinājuši elektroniskās cigaretes savukārt augstākais iedzīvotāju īpatsvars, kuri pašreiz lieto dzīvo Apvienotajā Karalistē. Latvijā 20% aptaujāto apgalvojuši, ka ir pamēģinājuši elektroniskās cigaretes vienu vai divas reizes, kas ir augstākais īpatsvars ES dalībvalstu vidū šajā kategorijā.

Aptaujas rezultāti liecina, ka Latvijā ir viens no augstākajiem iedzīvotāju īpatsvaram ES, kuri ir mēģinājuši atmet smēķēšanu pēdējā gada laikā – 23%. Augstāks īpatsvars bijis tikai Zviedrijā – 43% un Dānijā – 27%. Vien neliela daļa iedzīvotāju Eiropā, kuri ir atmetuši smēķēšanu vai mēģinājuši atmet ir izmantojuši dažādus palīdzības līdzekļus. 75% atmetēju vai to, kuri ir mēģinājuši atmet to darījuši bez palīdzības līdzekļu izmantošanas, 11% ir izmantojuši nikotīna aizvietojošus medikamentus, 10% elektroniskās cigaretes.

Palīdzību smēķēšanas atmešanā nav izmantojis 81% iedzīvotājs Latvijā. Iedzīvotāji, kuri izmantojuši palīdzību visbiežāk izmantojuši nikotīnu aizvietojošās terapijas medikamentus (8%). Salīdzinājumam, Austrijā šos medikamentus izmantojuši 22% iedzīvotāju, Slovēnijā 19%, Francijā 18%.

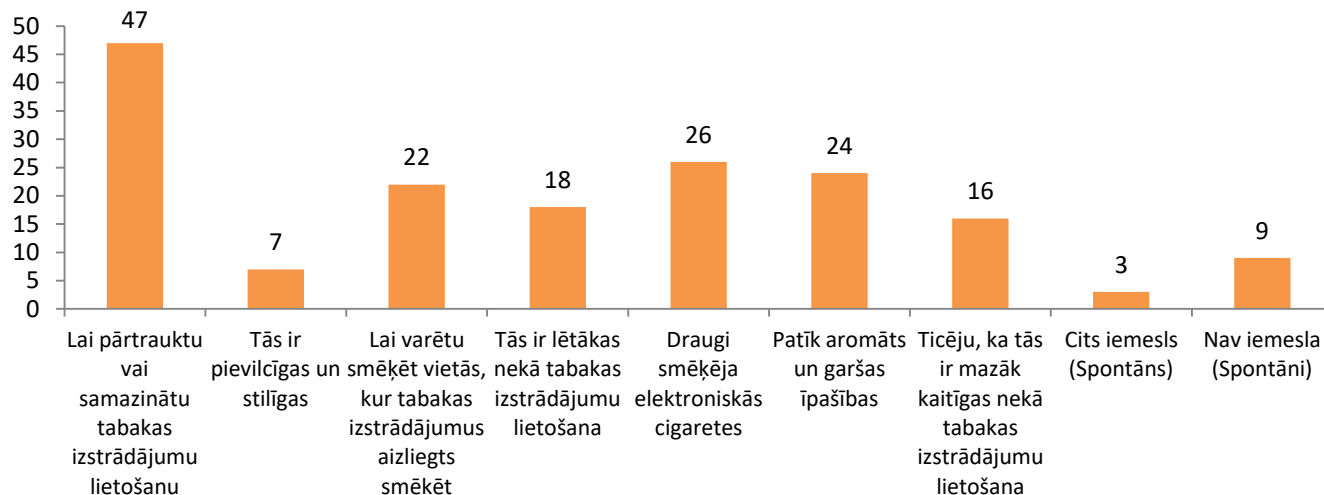
Elektronisko cigarešu lietošana

Būtiska atšķirība ES dalībvalstu vidū novērojama elektronisko cigarešu izmantošanā smēķēšanas atmešanas nolūkā. Kamēr Latvijā, Zviedrijā, Rumānijā un Slovēnijā vien 2% aptaujātā izmantojuši elektroniskās cigaretes smēķēšanas atmešanas nolūkā, Apvienotajā Karalistē ar 22% šis īpatsvars bijis 11 reizes lielāks. Elektroniskās cigaretes ir populārs atmešanas līdzeklis arī Īrijā (18%), Francijā (17%) un Grieķijā (13%). Neskatoties uz to, ka elektronisko cigarešu efektivitāte smēķēšanas atmešanā nav pierādīta, gan Apvienotajā Karalistē, gan Īrijā tās ir visvairāk izmantotais smēķēšanas atmešanas palīg līdzeklis. To apliecina fakts, ka 61% iedzīvotāju ES uzsākuši elektronisko cigarešu lietošanu, lai pārtrauktu vai samazinātu tabakas izstrādājumu patēriņu, 31% aptaujāto elektronisko cigareti uzsākuši lietot uzskatot to par mazāk kaitīgu alternatīvu, bet 25% sakarā ar zemākām izmaksām.

Latvijā visbiežākais iemesls, kāpēc iedzīvotāji uzsākuši elektroniskās cigaretes lietošanu bijusi vēlme atmet vai samazināt tabakas izstrādājumu lietošanu (47%). Otrs biežāk minētais iemesls bijis fakts, ka to lietojuši draugi (26%), kam seko patika pret elektronisko cigarešu aromātu (24%) un

iespēju smēķēt arī vietās, kur tabakas izstrādājumu smēķēšana nav atļauta (22%). 9% aptaujāto elektroniskās cigaretes uzsākuši smēķēt spontāni, neminot iemeslu savai rīcībai, bet 7% uzsākuši lietošanu, jo uzskata, ka tās ir stilīgas un pievilcīgas.

5. attēls. Elektronisko cigarešu smēķēšanas uzsākšanas iemesli Latvijas iedzīvotāju (15+ gadus vecu) vidū 2017. gadā, %

Avots: Special Eurobarometer 458. Attitudes of Europeans towards tobacco and electronic cigarettes.

80% iedzīvotāju Latvijā uzskata, ka elektroniskās cigaretes ir kaitīgas veselībai. Lielāks īpatsvars iedzīvotāju 2017. gadā bijis tikai divās valstīs – Somijā (81%) un Nīderlandē (85%). Salīdzinājumam, Itālijā vien 34%, bet Beļģijā 45% aptaujāto iedzīvotāju uzskata, ka elektronisko cigarešu lietošana ir kaitīga veselībai. Neskatoties uz to, 2017. gadā Latvijā bija lielākais iedzīvotāju īpatsvars, kuri bija pamēģinājuši vai lietojuši elektroniskās cigaretes -20%.

Attiecībā uz elektronisko cigarešu reklamēšanu, 6% Latvijas iedzīvotāju ziņojuši, ka bieži redzējuši šo ierīču reklāmas pēdējā gada laikā. Lielākais vairākums jeb 62% tās nav redzējuši pēdējā gada laikā, bet 14% elektronisko cigarešu reklāmas redzējuši pa retam. Visretāk elektronisko cigarešu reklāmas redzējuši iedzīvotāji Ungārijā un Bulgārijā (1%), bet visbiežāk Apvienotajā Karalistē (23%) un Īrijā (18%), kas ir likumsakarīgi, ņemot vērā, ka šajās valstīs dzīvo vislielākais elektronisko cigarešu smēķētāju īpatsvars.

2. EKONOMISKIE RĀDĪTĀJI

2.1. Tabakas izstrādājumu realizācija

2017. gadā patēriņam Latvijas tirgū tika nodoti 1898 milj. cigarešu, kas ir par 38 milj. cigarešu jeb par nepilniem 2% mazāk kā 2016. gadā. Minimālo apjoma samazinājumu Valsts ieņēmumu dienests skaidro gan ar iedzīvotāju kopskaita samazināšanos, gan mainošajām tendencēm tirgū, kad arvien populārāka paliek cigaretēm alternatīvu izstrādājumu lietošana, jo īpaši elektroniskajām cigaretēm. Populārākās cigarešu markas patērētāju vidū 2017. gadā bija Winston, L&M un Marlboro markas cigaretes. Salīdzinot ar 2016. gadu, 2017. gadā patēriņam tika nodoti par 23% mazāk cigāru un cigarillu. Tas tiek skaidrots ar akcīzes nodokļa likmes palielināšanu par 36% no 2017. gada sākuma. Par 1,6% palielinājies patēriņam nodotās smēķējamās tabakas daudzums, kas 2017. gadā sasniedza 51291 kg. 2017. gadā patēriņam tika nodotas arī 9 kg tabakas lapu. Karsējamā tabaka, kas kopš 2016. gada 1. marta tiek aplikta ar akcīzes nodokli, 2017. gadā patēriņam Latvijā nav nodota. Par karsējamo tabaku uzskata rūpnieciski apstrādātu tabaku, kas sagatavota, lai izdalītu nikotīnu saturošu tvaiku, neizmantojot degšanas procesu.

2.2. Tabakas izstrādājumu ražošana, imports un eksports

2017. gadā kopumā trīs komersantiem bija tiesības veikt tabakas izstrādājumu ražošanu un vienam komersantam bija tiesības veikt tabakas izstrādājumu fasēšanu. Vienlaicīgi jāatzīmē, ka 2018. gada sākumā vienam no trim tabakas izstrādājumu ražotājam tika anulēta licence saistībā ar akcīzes preču aprites pārkāpumiem. Visas 2017. gadā saražotās cigaretes bija paredzētas izplatīšanai citās valstīs.

2017. gadā Latvijas akcīzes preču noliktavās ievesti 4 435 milj. cigarešu, 106 milj. cigāru un cigarillu, 66 197 kg smēķējamās tabakas, kā arī 150 331 kg tabakas lapas un 13 500 kg karsējamās tabakas.

Salīdzinot ar 2016. gadu, kad ievesto cigarešu apjoms bija palielinājies par 9%, 2017. gadā novērojams samazinājums par nepilniem 6%. Samazinājums novērojams arī citās preču grupās – smēķējamās tabakas apjoms samazinājies par 1%, bet ievesto cigāru un cigarillu apjoms par 10%. Ievērojams pieaugums gan novērojams ievesto tabakas lapu apjomā, kas gada laikā pieaudzis trīs reizes, kā arī ievesta karsējamā tabaka.

1. tabula. Tabakas izstrādājumu aprites rādītāji 2016. – 2017. gadā

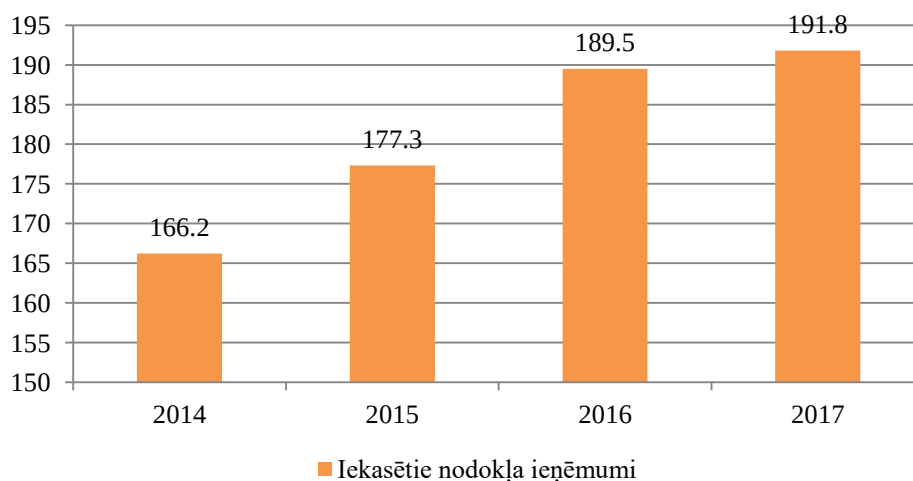
Rādītāji	2016. gads	2017. gads
Kopējā cigarešu realizācija vietējā tirgū (tūkst.gab.), tai skaitā:		
Saražoto cigarešu apjoms (tūkst. gab.)	10565	8485
Mazumtirdzniecībai novirzītās produkcijas daudzums:		
Cigaretes (tūkst.gab.)	1924080	1896567
Cigāri un cigarellas (tūkst.gab.)	62937	47615
Smēķējamā tabaka (kg)	51907	52513
Tabakas lapas (kg)	5	9
No citām valstīm ievestās produkcijas apjoms:		
Cigaretes (tūkst.gab.)	4700102	4434750
Cigāri un cigarellas (tūkst.gab.)	118143	105809
Smēķējamā tabaka (kg.)	67039	66197
Uz citām valstīm izvestās produkcijas apjoms:		
Cigaretes (tūkst.gab.)	2713772	2496866
Cigāri un cigarellas (tūkst.gab.)	56503	61026
Smēķējamā tabaka (kg.)	7381	15332

Avots: Valsts ieņēmumu dienests, 2018

2.3. Akcīzes nodokļa ieņēmumi

2017. gadā par tabakas izstrādājumiem iekasēts akcīzes nodoklis 191,81 milj. euro apmērā, kas ir par 2,3 milj. euro jeb 1,2% vairāk nekā 2016. gadā. Ieņēmumu pieaugumu ietekmējušas izmaiņas akcīzes nodokļu likmēs, kas tika paaugstinātas cigāriem, cigarillām un smēķējamai tabakai no 2017. gada 1. janvāra un cigaretēm no 2017. gada 1. jūlija.

6. attēls. Akcīzes nodokļa ieņēmumi 2014. – 2017. gadā

Avots: Valsts ieņēmumu dienests, 2018

2. tabula. Nodokļa likmes tabakas izstrādājumiem 2015. – 2017. gadā

Tabakas izstrādājumu veids	2015. gada 1. aprīlis	2015. gada 1. jūlijs	2016. gada 1. janvāris	2016. gada 1. jūlijs	2017. gada 1. janvāris	2017. gada 1. jūlijs
Cigaretēm (EUR par 1000 cigaretēm)	51,80+25%*, be ne mazāk kā 85,60 euro par 1000 cigaretēm	54,20+25%*, bet ne mazāk kā 89,80 euro par 1000 cigaretēm	54,20+25%*, bet ne mazāk kā 89,80 euro par 1000 cigaretēm	56,20+25%*, bet ne mazāk kā 93,70 euro par 1000 cigaretēm	56,20+25%*, bet ne mazāk kā 93,70 euro par 1000 cigaretēm	67,00+20%*, bet ne mazāk kā 99,00 euro par 1000 cigaretēm
Cigāri un cigarillas (EUR/1000 gab.)	39,84	39,84	42,69	42,69	58	58
Smēķējamai tabakai (EUR/kg): Smalki sagrieztai tabakai cigarešu uztīšanai	55,49	55,49	58	62	62	62
Citai smēķējamai tabakai						
Tabakas lapas (EUR par 1 kg)	55,49	55,49	58	58		
Karsējamā tabaka (EUR pa 1 kg)			62 no 2016. gada 1. marta	62	62	62

*Procenti no maksimālās mazumtirdzniecības cenas

Avots: Valsts ieņēmumu dienests, 2018

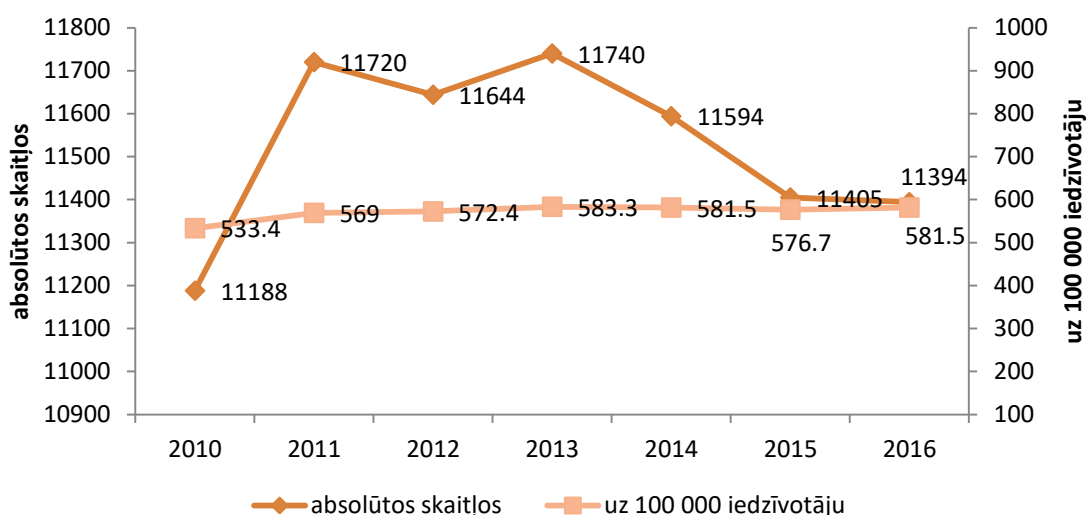
3. SMĒĶĒŠANAS SEKAS UN RADĪTĀ IETEKME UZ VESELĪBU

Tabakas smēķēšana ir būtiska sabiedrības veselības problēma Eiropas reģionā. 53 Eiropas valstīs dzīvo tuvu 900 miljoni cilvēku, no kuriem 28% smēķē, kas ir aptuveni 252 miljoni smēķētāju. Augstā smēķētāju īpatsvara rezultātā, augsts ir arī smēķēšanas radītais slogs - 16% iedzīvotāji mirst smēķēšanas rezultātā. Biežākie nāves cēloņi ir hroniskas slimības, kas būtiski ietekmē dzīvildzi un dzīves kvalitāti: kardiovaskulārās slimības, hronisks bronhīts, emfizēma, astma un dažādi ļaundabīgie audzēji. Smēķēšana tiek saistīta arī ar dažādām citām slimībām, kā cukura diabētu, reimatoīdo artrītu, kataraktu, reproduktīvās sistēmas traucējumiem, kā arī citām veselības problēmām, kas ietekmē teju visus orgānus. Vidēji katrs smēķētājs zaudē 20 produktīvus savas dzīves gadus smēķēšanas rezultātā. Augstais produktivitātes zudums un ievērojamais veselībai radītais slogs rada būtisku sociālekonomisko slogu valstij. Smēķēšana arī ietekmē citu cilvēku veselību pasīvās smēķēšanas rezultātā. Pasīvā smēķēšana izraisa vairāk nekā 600 000 iedzīvotāju nāvi pasaulē katru gadu, no tiem 31% ir bērni. Visbiežāk tie ir nāves gadījumi dažādu hronisku slimību rezultātā, kā astma vai elpošanas sistēmas infekcijas. (WHO, 2017)

3.2. Saslimstība un mirstība no ļaundabīgajiem audzējiem

Smēķēšanas radītais ļaundabīgo audzēju saslimšanas risks ir plaši pētīts un aprakstīts pēdējo 60 gadu laikā. Zināms, ka smēķēšana palielina vismaz 17 dažādu lokalizāciju ļaundabīgo audzēju saslimšanas risku, kā arī negatīvi ietekmē ārstēšanas efektivitāti. Jaunākie pētījumi liecina, ka smēķēšana arī neatgriezeniski izmaina smēķētāja DNS. Pētījuma dati liecina, ka gada laikā izsmēķēta paciņa cigarešu dienā izraisa 150 mutācijas plaušu šūnās, 97 mutācijas rīkles šūnās, 23 mutācijas mutes dobuma šūnās, 18 mutācijas urīnpūslī, sešas aknas šūnās. Pastāv saikne starp izsmēķēto cigarešu daudzumu un mutāciju skaitu – jo vairāk mutācijas, jo lielāka varbūtība, ka radīsies ļaundabīgas šūnas (Alexandrov u.c., 2016).

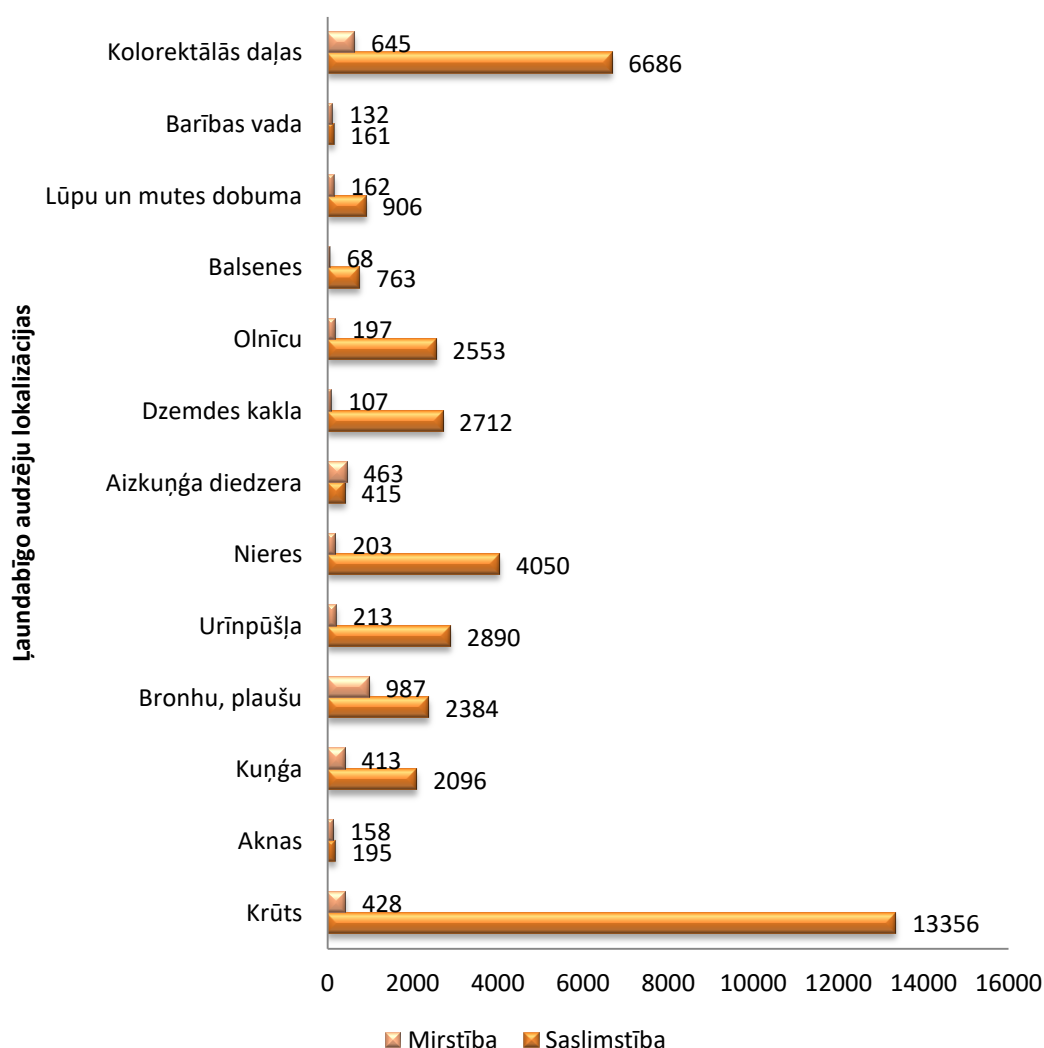
7. attēls. No jauna reģistrēto pacientu skaits ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistrā par pacientiem, kuriem diagnosticēta onkoloģiska slimība (visas diagnozes), 2010.- 2017. gadā absolūtos skaitļos un uz 100 000 iedzīvotājiem

Avots: Ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistrs par pacientiem, kuriem diagnosticēta onkoloģiska slimība, SPKC, 2018

Saskaņā ar PVO datiem 26% iedzīvotāju ļaundabīgo audzēju nāves gadījumi vecuma grupā pēc 35 gadiem Latvijā ir smēķēšanas izraisīti (WHO, 2012).

8. attēls. Reģistra uzskaitē esošo pacientu skaits, kuriem diagnosticēta onkoloģiska slimība* un mirstība no ļaundabīgajiem audzējiem 2017. gadā, absolūtos skaitļos

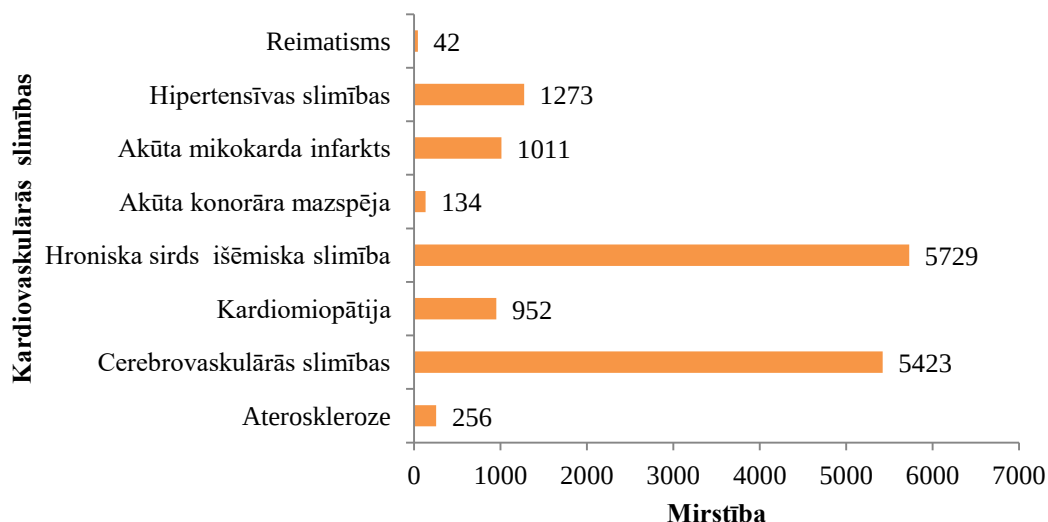
*pastāv zinātniski pierādījumi par smēķēšanas saikni ar slimības rašanos.

Avots: Ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistrs par pacientiem, kuriem diagnosticēta onkoloģiska slimība un Latvijas iedzīvotāju nāves cēloņu datu bāze, 2018

3.3. Mirstība no sirds un asinsvadu slimībām

Pasaulē 3%-10% no visiem nāves gadījumiem kardiovaskulāro slimību rezultātā ir smēķēšanas izraisīti. Vīriešu vidū nāves smēķēšanas radītais slogs ir īpaši augsts – 48%. (Rigotti, 2013). Neskatoties uz efektīvas, lētas un drošas ārstēšanas pieejamību, katrs trešais nāves gadījums pasaulē ir kardiovaskulāras slimības rezultātā. Kardiovaskulārās slimības ir galvenais iedzīvotāju nāves cēlonis, izraisot aptuveni 18 miljonus cilvēku nāvi ik gadu. Tabakas lietošana un pasīvā smēķēšana ir būtiski kardiovaskulāro slimību riska faktori, kas izraisa aptuveni 17% nāves gadījumus dažādu sirds un asinsvadu slimību rezultātā. Risks, ko izraisa tabakas patēriņš palielinās, palielinoties smēķēšanas stāžam un izsmēķētajam daudzumam. (WHO, 2018)

9. attēls. Mirstība no sirds un asinsvadu slimībām 2017. gadā, absolūtos skaitļos

Avots: Latvijas iedzīvotāju nāves cēloņu datu bāze, 2018

Eiropas Savienībā vairāk nekā 49 miljoni iedzīvotāju slimo ar kardiovaskulārām slimībām, katru gadu jaunu gadījumu skaits palielinās par 6 miljoniem, radot ES ekonomikai izmaksas, kas ik gadu pārsniedz 210 miljardus eiro. (Wilkins, 2017)

Smēķēšana palielina indivīda mirstības risku no kardiovaskulārām slimībām divas līdz trīs reizes.

Pēdējo 35 gadu laikā smēķēšanas izplatība vīriešu vidū ir samazinājusies gandrīz visās Eiropas valstīs. Latvija ir to valstu vidū, kur salīdzinot ar 90. gadu sākumu, smēķējošo vīriešu skaits turpinājis palielināties, palielinot smēķēšanas radīto riska faktoru ietekmi uz iedzīvotāju veselību.

Saskaņā ar Ekonomikas sadarbības un attīstības organizācijas datiem (ESAO), Latvijā ir zemākā vīriešu dzīvildze un otrā zemākā dzīvildze sievietēm visu ESAO dalībvalstu vidū. Tieši neveselīgo paradumu augstā izplatība ir būtiskākie faktori, kā rezultātā Latvijas iedzīvotāji vidēji mirst ātrāk nekā citviet. (OECD, 2017)

Kardiovaskulārās slimības nemainīgi ir galvenais iedzīvotāju nāves cēlonis Latvijā, kā rezultātā 2017. gadā mira 15838 iedzīvotāji. Primārie iedzīvotāju nāves cēloņi bija hipertensīvas slimības, hroniska sirds išēmiskā slimība un cerebrovaskulārās slimības (SPKC, 2018). Saskaņā ar PVO datiem, 14% no kardiovaskulāru slimību nāves gadījumiem Latvijā vecuma grupā pēc 35 gadiem ir smēķēšanas izraisīti.

4. LIKUMDOŠANA

Pēc būtiskām izmaiņām likumdošanā, kas pieņemtas 2016. gadā, nodrošinot Eiropas Parlamenta un Padomes 2014.gada 3.aprīļa direktīvas 2014/40/ES „par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz tabakas un saistīto izstrādājumu ražošanu, noformēšanu un pārdošanu” noteikumu transponēšanu nacionālajā likumdošanā, 2017. gadā tika turpināta tiesību aktu pieņemšana, saskaņā ar likuma „**Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likums**” prasībām.

4.1. Noteikumi par kārtību, kādā izvietojami informatīvie uzraksti vai simboli par smēķēšanas aizliegumu vai atļauju smēķēt, kā arī par uzrakstu un simbolu paraugiem

2017. gada 20. maijā stājās spēkā Ministru kabineta noteikumi Nr. 260 „Noteikumi par kārtību, kādā izvietojami informatīvie uzraksti vai simboli par smēķēšanas aizliegumu vai atļauju smēķēt, kā arī par uzrakstu un simbolu paraugiem”, kas izdoti saskaņā ar „**Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likums**” 10. panta septīto daļu.

4.2. Smēķēšanas ierobežošanas valsts komisijas nolikums

2017. gada 30. jūnijā stājās spēkā Ministru kabineta noteikumi Nr. 366 „Smēķēšanas ierobežošanas valsts komisijas nolikums”, kas izdoti saskaņā ar „**Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likums**” 11. pantu.

4.3. grozījumi likumā „Par akcīzes nodokli”.

2017. gada 27. jūnijā pieņemti grozījumi, kas no 2018. gada 1. janvāra nosaka sekojošas akcīzes nodokļa likmes piemērošanu:

- 1) cigāriem un cigarillām (par 1000 cigāriem vai cigarillām) - 95,2 *euro*;
- 2) cigaretēm:
 - a) 78,7 *euro* par 1000 cigaretēm,
 - b) 20 procenti no maksimālās mazumtirdzniecības cenas;
- 3) smēķējamai tabakai (par 1000 gramiem tabakas):
 - a) smalki sagrieztai tabakai cigarešu uztīšanai - 75 *euro*,
 - b) citai smēķējamai tabakai - 75 *euro*;
- 4) tabakas lapām - 75 *euro* (par 1000 gramiem tabakas lapu);
- 5) karsējamai tabakai - 75 *euro* (par 1000 gramiem karsējamās tabakas).

SECINĀJUMI

- Saskaņā ar 2017. gadā publicētā „Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums 2016” datiem Latvijā ikdienā smēķēja 48% vīrieši un 20% sievietes. Pirmoreiz iegūti dati par 64 līdz 74 gadus veco iedzīvotāju smēķēšanas paradumiem. Kā liecina pētījuma dati, ikdienā smēķējuši 31% vīriešu un 8% sieviešu šajā vecuma grupā.
- Ekonomiskie iemesli bijuši būtiskākie motivatori, kādēļ iedzīvotāji atmetuši smēķēšanu, savukārt visbiežāk smēķēšanu ieteikuši atmet ģimenes locekļi (42%), taču teju tikpat lielai daļai (41%) ikdienas smēķētāju pēdējā gada laikā atmet smēķēšanu nav ieteicis neviens. Lai gan 37% iedzīvotāju vēlas atmet smēķēšanu, gada laikā to atmet 1% aptaujāto.
- Atbilstoši 2017. gadā publicētajam pētījumam „Eiropiešu attieksme pret tabaku un elektroniskām cigaretēm”, 2017. gadā Latvijā smēķēja 32% iedzīvotāju vecuma grupā 15+, kas ir 5. augstākais smēķētāju īpatsvars Eiropas Savienības dalībvalstu vidū. Augstāks smēķētāju īpatsvars bijis Grieķijā (37%), Bulgārijā (36%), Francijā (36%) un Horvātijā (35%).
- Latvijā 2017. gadā dzīvojis augstākais iedzīvotāju īpatsvars Eiropas Savienībā, kuri ir kādreiz lietojuši vai pamēģinājuši lietot ūdenspīpi (38%) un elektronisko cigareti (20%), savukārt augstākais iedzīvotāju īpatsvars, kuri šobrīd smēķē elektronisko cigareti dzīvojis Apvienotajā Karalistē un Īrijā.
- Biežāk minētais iemesls, kādēļ iedzīvotāji Latvijā uzsākuši elektroniskās cigaretes lietošanu bijusi vēlme pārtraukt vai samazināt tabakas izstrādājumu lietošanu (47%), draugu paradumu iespaidā (26%) un patika pret aromātu un tās garšas īpašībām (24%).
- Salīdzinot ar 2016. gadu, salīdzinoši nemainīgs saglabājies patēriņam nodoto cigarešu daudzums (samazinājums par 2%), savukārt par 23% samazinājies patēriņam nodoto cigāru un cigarillu daudzums, kas skaidrojams ar akcīzes nodokļa likmes palielināšanu šai preču grupai par 36% 2017. gadā. Neskatoties uz patēriņam nodotā apjoma samazinājuma, 2017. gadā iekasētie akcīzes nodokļa ieņēmumi palielinājušies par 1,2% un sasniedza 191.8 miljonus eiro.
- Pēc Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas datiem, aptuveni 40% no kopējā slimību radītā sloga Latvijā ir saistīti ar uzvedības riskiem, visvairāk smēķēšanu – 11,5%. Kardiovaskulārās slimības nemainīgi ir galvenais iedzīvotāju nāves cēlonis Latvijā, kā rezultātā 2017. gadā mira 15838 iedzīvotāji. Saskaņā ar PVO datiem, 14% kardiovaskulāru slimību nāves gadījumi vecuma grupā pēc 35 gadiem bijuši smēķēšanas izraisīti.

LITERATŪRAS SARAKSTS

Ludmil B. Alexandrov, Young Seok Ju⁴, Kerstin Haase, Peter Van Loo, Iñigo Martincorena, Serena Nik-Zainal, Yasushi Totoki, Akihiro Fujimoto, Hidewaki Nakagawa, Tatsuhiro Shibata, Peter J. Campbell, Paolo Vineis, David H. Phillips, Michael R. Stratton. Mutational signatures associated with tobacco smoking in human cancer. *Science* 04 Nov 2016:Vol. 354, Issue 6312, pp. 618-622 DOI: 10.1126/science.aag0299

Nancy A. Rigotti, Carole Clair; Managing tobacco use: the neglected cardiovascular disease risk factor, *European Heart Journal*, Volume 34, Issue 42, 7 November 2013, Pages 3259–3267, <https://doi.org/10.1093/eurheartj/eh352>

OECD (2017). Health at a Glance 2017: OECD Indicators. OECD Publishing, Paris.

SPKC (2018). Statistikas dati par iedzīvotāju mirstību.
<https://www.spkc.gov.lv/upload/Veselibas%20aprupes%20statistika/Statistikas%20Skatits%2010.07.2018>

Wilkins E, Wilson L, Wickramasinghe K, Bhatnagar P, Leal J, Luengo-Fernandez R, Burns R, Rayner M, Townsend N (2017). European Cardiovascular Disease Statistics 2017. European Heart Network, Brussels.

WHO (2018). Tobacco breaks hearts. Choose health, not tobacco.
<http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/272675/WHO-NMH-PND-18.4-eng.pdf?ua=1>

WHO (2017). Tobacco-free generations. Protecting children from tobacco in the WHO European Region.
http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0008/343376/20170428_WHO-TobaccoFreeGeneration-DRAFT09.pdf?ua=1

WHO (2012) WHO Global report. Mortality attributable to tobacco. Geneva: World Health Organization